

KARŞIT TEZLERİ SAVUNAN POLİTİK ROMANLAR BAĞLAMINDA DERSİM 1938 OLAYLARI*

*Fethi DEMİR***

ÖZET

Dersim 1938 süreci; siyasi, sosyal, kültürel çalışmalara konu olduğu kadar, edebiyata ve özellikle romana da bir biçimiyle yansıyan, yakın siyasi tarihin en önemli olaylarından biridir. Roman sanatı için hem bir sorumluluk hem de mühim bir kaynak olan bu trajik dönemin, sanatsal bir forma dökülmesi ise oldukça sıkıntılıdır. Gerek olayın yakıcılığı gerekse yarattığı toplumsal travma, sanatsal/edebi bir biçimde ifade edilmesini zorlaştırır. Modern örnekleri bir kenara bırakılırsa, Dersim trajedisini politik bir bakış açısıyla aktarmaya çalışan romanların gerek edebi gerekse verdikleri mesajlar açısından ciddi sıkıntılar taşıdıkları söylenebilir. Nitekim bu politik romanlarda Dersim trajedisinin sert, kaba, tarafgir bir politik bakış açısıyla anlatılması, kolektif bilinçaltındaki komplikasyonları sağıltmak yerine daha büyük tahribatlara yol açar. Bu bağlamda Dersim 1938 olayları hakkında birbirine karşıt tezleri savunan anlatıların benzer özellikler göstermesi de oldukça ilginçtir. Örneğin Dersim trajedisini mağdurların penceresinden yansıtmaya çalışan Haydar Işık, *Dersimli Memik Ağa* adlı romanında, döneme ilişkin fikirlerini siyasi-ajitatif bir üslupla ifade etme telaşına kapıldığı için kurgudan kişilere, zamandan mekâna, dilden anlatıma kadar tüm roman unsurlarını gelişigüzel işler. Edebi anlamda belirli bir düzey tutturamayan Haydar Işık'ın yaptığı tek olumlu şey; konuşulması, tartışılması çok zor ve tehlikeli bir konuyu, katliamlarıyla, acılarıyla, sürgünleriyle anlatma cesaretini göstermiş olmasıdır ki bu aydın sorumluluğu ve cesareti *Dersimli Memik Ağa*'yı bir romana dönüştürmeye yetmez. Öte taraftan Dersim 1938 olaylarını, emperyalist güçlerin Türkiye Cumhuriyetine ve Kemalizm'e karşı kurdukları bir tuzak olarak aktaran Barbaros Baykara'nın *Dersim 1937* adlı romanı da karşıt tezleri savunmasına rağmen *Dersimli Memik Ağa* ile aynı edebi kusurları taşır.

Anahtar Kelimeler: Dersim Trajedisi, Haydar Işık, Barbaros Baykara, Politik Romanlar, *Dersimli Memik Ağa*, *Dersim 1937*.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi- Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, El-mek: mfethi_demir@yahoo.com

DERSİM 1938 EVENTS IN THE CONTEXT OF POLITICAL NOVELS DEFENDING THE ANTI-THESIS

ABSTRACT

Dersim 1938 Process is one the biggest events in recent political history; which reflects to novel in a way and is a subject for literature as well as political, social, cultural studies. It is challenging to cast an artistic form to this tragic period which is both a responsibility and an important resource for literature. Both the bitterness of the event and its social trauma becloud to tell it in an artistic form. It can be said that novels trying to tell the Dersim tragedy by a political perspective have problems about their messages, if we leave aside the modern samples. Thus, in these political novels, telling the Dersim tragedy by a harsh, rude, biased perspective leads to greater destruction instead of the collective subconscious treatment complications. Consequently, it is quite interesting Dersim 1938, narratives advocating the thesis opposing about events have similar features. For example, Haydar Isık trying to reflect the Dersim tragedy from the window of the victim works all elements of the novel, from fiction to the people, from time to space, from language to expression, randomly because he flaps to state his ideas about the period in a style of political-agitational in his novel, *Dersimli Memik Ağa*. Unable to maintain a certain level of literary sense, Haydar Isık's his only positive thing is to show courage to tell a subject that is very difficult and dangerous to talk and to discuss, with the massacre, the pain, the exile; but the intellectual responsibility and courage is not enough to translate *Dersimli Memik Ağa* into a novel. On the other hand, although Barbaros Baykara's novel, *Dersim 1937* tells Dersim 1938 Events as a trap for Republic of Turkey and Kemalism defends opposing theses, it has the same literary defects.

Key Words: The Dersim tragedy, Haydar Isık, Barbaros Baykara, Political Novels, *Dersimli Memik Ağa*, *Dersim 1937*.

1. Giriş

Edebiyatın tarihi, aynı zamanda toplumun kolektif belleğinin de oluşum tarihidir. Tarih boyunca toplumların içinden geçtikleri süreçler, kimliklerinin ve kültürlerinin şekillenmeleri, dramatik kırılmalara yol açan yaşadıkları siyasi ve sosyal serüvenler ortak bir bilinçaltı biçiminde hep edebiyata yansır, edebiyatta varolur ve edebiyat üzerinden gelecek kuşaklara aktarılır. Bu bağlamda edebi metinler, toplumun hafızasını oluşturan bilgi depoları olarak nitelenebilir. (Türkeli Sanlı 2011, 152) Edebi türler arasında ise roman; hem fiziki yapısının elverişli olması, hem de sosyal bilimlerin birçok alanına dair zengin göndermeler içermesi nedeniyle toplumsal belleğin oluşumuna, devamlılığına ve aktarımına en uygun tür olarak öne çıkar.

Avrupa'daki modernleşme, aydınlanma sürecinin neticesinde filizlenmeye başlayan ve burjuva sınıfının yükselişine denk bir dönemde tarih sahnesindeki önemi daha da artan roman, birkaç yüzyıllık tarihsel gelişimi boyunca toplumsal belleğin canlı bir tanığı olma misyonunu sürekli taşımıştır. Bu bağlamda ülkelerin tarihindeki önemli toplumsal olayların aktarımında da en işlevsel sanatların başında gelir. Zira zamanla siyasi, sosyal ve bireysel travmalara dönüşen savaş, ekonomik kriz, isyan, katliam, sürgün, göç vb. büyük olayların yarattığı trajik insanlık

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

durumlarının açığa çıkarılması romancı duyarlılığını zorunlu kılar. Yine toplumlar, kronik sosyal komplikasyonlara yol açan bu süreçlerin aktarımında; özellikle sert politik bir atmosferdeki tartışmalardan ve pozitivist bir bakış açısının etkisiyle olayların determinist ilişkilere indirgenmesinden kaçınmak için yaşananları daha vicdani ve insani bir noktadan kavrayabilen romancı ve edebiyatçı bakışına gereksinim duyar. Bir başka ifadeyle kimsenin çok fazla konuşmadığı, nedenlerinin ve etkilerinin tüm boyutlarıyla irdelenmediği bu trajik süreçlerin her yönüyle açığa çıkması, yaşanan acılardan yeni sıkıntılar değil vicdani, insani ve estetik bir atmosfer oluşturulması için roman devreye girer.

Tarih boyunca romancılar; toplumların belleğindeki sancılı süreçlerin tüm yönleriyle açığa çıkmasını, toplum vicdanında yer etmesini, unutulmamasını, mağdurların anlaşılmasını sağlamak amacıyla romanlar üretirler. Fakat romancı için hem bir sorumluluk hem de eşsiz bir kaynak olan bu olayların aktarımı yani sanatsal forma dökülmesi, özellikle topluma resmi bir bellek oluşturma çabasının baskın olduğu dönemlerde hep sancılıdır. Gerek olayın yakıcılığı gerekse yarattığı toplumsal travma, sanatsal/edebi bir biçimde ifade edilmesini zorlaştırır. Elbette siyasi, sosyal, kültürel ve toplumsal atmosferin konuyu tüm yönleriyle ve açıkça tartışacak bir olgunluğa erişememesi, iktidarların yaşananlara mesafeli yaklaşımı, yazılı ve görsel medyanın bu tür olayları çok fazla gündemleştirmemesi büyük toplumsal olayların tüm boyutlarıyla sanatsal/edebi bir forma dökülmesini engeller. (Demir 2013, 583) Tüm bu olumsuz koşullar içerisinde yine de roman üretmeye çalışanlar ise -yukarıda da belirtildiği gibi- çoğu zaman olayların tartışıldığı sert politik boyutu aş(a)maz; ya politik bir söyleme angaje olup olayları indirgemeci bir bakışla değerlendirir ya da yaşananların trajikliğine kendini kaptırıp sanatsal/edebi bir üsluptan uzaklaşır.

Romanın toplumsal belleğin kronikleşen sorunlarına yönelimi ve bu sorunları daha edebi ve sanatsal bir perspektiften yansıtma çabası, son yıllarda daha da önem kazanmaya başlar. Küreselleşmeyle beraber sanat, politika, kültür alanında belirginleşen postmodern eğilimler, hayatı sert ideolojik bir bakış açısıyla dizayn etmeye çalışan anlayışların dünya ölçeğinde uğradığı değer yitimi, etnik, dini ve kültürel alt kimliklerin sosyal yaşamda daha görünür hale gelmesi gibi etmenler, roman sanatının da bu tür konulara ilgisini arttırır. Nitekim jakoben bir tavırla toplumsal belleğin dışına itilen, bastırılan, unutturulmaya çalışılan birçok kültürel, dini, etnik temelli olay tekrar hatırlanmaya ve tartışılmaya başlar. Bu bağlamda başta roman olmak üzere edebiyatın birçok türü de toplumsal belleğin daha sivil, daha vicdani, daha özgürlükçü ve elbette daha estetik bir biçimde yeniden kurulması için devreye girer.

2. Dersim 1938 Olaylarının Sanata Yansımaları

Türkiye'nin egemen toplumsal belleğinin bastırmaya, unutturmaya çalıştığı en trajik konulardan biri de 1937-38 döneminde Dersim'de (Tunceli) yaşananlardır. Necip Fazıl'ın ifadesiyle yaklaşık 50 bin Müslüman'ın kanını ve canını ihtiva etmesi bakımından tarihte bir benzeri daha gösterilmeyecek facia (Kısakürek 2012, 167) olarak kabul edilen Dersim 1938 olayları, geride birçok insani, kültürel, mezhepsel ve politik sorunlar bırakmasına rağmen uzun yıllar unutturulmaya çalışılır.

Dersim 1938 olaylarının egemen söylem tarafından toplumsal belleğinin dışına itilmesi, bastırılması doğal olarak başta sanat olmak üzere sosyal bilimlerin değişik alanlarına yansımaları da oldukça sorunlu bir hale getirir. Nitekim uzun yıllar, üzerine çok fazla konuşulmayan/konuşulamayan bu trajik sürece dair yapılan bilimsel ve sanatsal üretimlerin genel olarak çok zor şartlar altında gerçekleştirilen ve olayları tüm yönleriyle kavramaktan uzak çalışmalar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çoğu zaman araştırmacının kimliğine, politik fikirlerine, önceliklerine göre şekillenen bu çalışmalarda; Dersim trajedisi kimi zaman bir başkaldırı, kimi zaman bir katliam, kimi zaman feodalizmin tasfiyesi kimi zaman da modernleşme çabasının bir gereği olarak anlatılır. Yine kimi araştırmacılara göre bu trajedi esas olarak Dersim'in Kürt-Zaza

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

kimliğini, kimilerine göre Alevi kimliğini, kimilerine göre bölgesel Dersimli kimliğini hedef alan politikaların bir sonucudur. (Demir 2012, 51) Dersim trajedisine mağdurların penceresinden bakmaya çalışan bu parçalı, ideolojik ve genellikle tek boyutlu anlayış, olayların tüm yönleriyle ortaya konmasını sağlayamadığı gibi bütünlüklü bir panorama oluşturmayı da başaramaz. Resmi devlet tezini savunan anlayışa göre ise Dersim başta olmak üzere Türkiye'nin Kürt bölgelerinin önemli bir bölümünde devlet, egemenliğini tam anlamıyla kuramamış, düzeni sağlayamamıştır. (Deniz 2013, 819) Bu nedenle devletin kendi otoritesini yerleştirebilmesi için birtakım sert tedbirleri uygulaması kaçınılmazdır. Bu yaklaşım, resmi devlet tezini savunan anlayışın da sürgünlere, ölümlere ve hatta katliamlara yol açan Dersim 1938 olaylarını tarafgir ve pragmatist bir bakış açısıyla değerlendirdiğini gösterir.

Türkiye'de toplumsal belleğin yeniden inşasının daha sivil, daha özgürlükçü ve daha vicdani bir atmosferde tartışılmaya başladığı 2000'li yıllardan sonra, gerek sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında gerekse değişik sanat dallarında Dersim 1938 olayları bağlamında üretilen eserlerin belirli bir düzeyi tuttuğu söylenebilir. Zira yakın zamanda Dersim üzerine kapsamlı, çok yönlü bilimsel çalışmalar yapılır ve özellikle müzik, sinema, şiir vb. sanat dallarında yetkin eserler üretilir. Bu yetkin eserlerin üretilmesinde Dersim trajedisinin kamuoyunda daha sık konuşulmaya başlamasının, entelektüel-aydın ve farklı disiplinlerde uzmanlaşmış Dersimli bir kuşağın yetişmesinin, duyarlı sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkmasının, medya ve internetin yaygınlaşmasının önemli etkileri vardır. Fakat tüm bu olumlu gelişmelere rağmen yine de Dersim trajedisine dair bilim, sanat, edebiyat, müzik, sinema üretmeye çalışanların olayın dramatikliği karşısında yer yer objektifliklerini kaybettiklerini ifade etmek gerekir. Nitekim konu hakkında önemli araştırmalar yapan Şükrü Aslan da Dersim üzerine çalışmanın, insanı duygusal bir ortama sürüklediğinin altını çizer. (Aslan 2010, 13) Tüm bu dramatik atmosfere rağmen bilim insanlarının, sanatçıların ve aydınların soğukkanlılıklarını korumaları elzemdir. Çünkü Dersim trajedisinin doğru anlatılmasını, tarihsel arka planının ifşa edilmesini, nedenlerinin ve sonuçlarının ortaya konmasını sağlamak ne kadar gerekliyse olayın mağdurlarını incitecek, toplumu gerebilecek ajitatif ve popülist söylemlerden de uzak durmak o kadar gereklidir. Murathan Mungan'ın *Bir Dersim Hikâyesi* adlı derleme öykü kitabının önsözünde edebiyat için ifade ettiği gibi "edebiyat, kin tazelemek için değil, hafıza tazelemek için yapılır. İyi edebiyat insanlara gerçekleri algılama, hakikatleri üstlenme, sorumluluk alma, gerçeğe dayanma gücü kazandırmak ister. Kırımları, kıyımları, katliamları halklar yapmaz, zihniyetler yapar. Barbar olan iktidarlar ve onun kurumlarıdır. (...) Bu nedenle mücadele edilmesi gereken halklar, uluslar değil, zihniyetlerdir. İyi edebiyat bunu bilir, bunu gösterir." (Mungan 2012, 12) Nihayetinde edebiyatçıların ve sanatçıların yeni bir toplumsal belleğin inşasına sağlıklı bir katkı sunabilmeleri için Dersim trajedisini işlerken daha titiz ve özenli davranmaları elzemdir.

2.1. Dersim Romanları

Sanatın bir türü olan romanlar toplumun bir aynası olarak onun siyasi, sosyal, tarihsel vb. birçok yönünü okura yansıtmaktadır. Başka bir deyişle toplumu ilgilendiren her konu, diğer sanat türlerinde olduğu gibi romanlarda da kendine geniş yer bulmaktadır. (Fırat 2009, 2352) Benzer durum, makalemizin mevzuunu teşkil eden Dersim 1938 olayları için de geçerlidir. Nitekim Dersim'e ve daha da özelleştirirsek Dersim 1938 sürecine dair –yeterli olmasa da- farklı yazarların değişik anlayışlardan ve bakış açılarından hareketle kaleme aldıkları romanlardan söz etmek mümkündür. Bu romanlar, roman türlerinin genel özellikleri ve Dersim trajedisini yansıtmaları biçimleri bağlamında bir tasnife tabii tutulduğunda, genel olarak üç farklı anlayışın öne çıktığı görülür. Bu anlayışlardan ilki, daha çok sol tandanslı yazarlar tarafından kaleme alınan toplumcu-gerçekçi romanlardır. Dersim 1938 sürecini konu alan toplumcu-gerçekçi romanlar, yaşananları genellikle "direniş-başkaldırı" motifi bağlamında anlatır. Bu tarz anlatıların en önemli örneklerinden biri Muzaffer Oruçoğlu'nun *Dersim* adlı romanıdır. Dersim trajedisi gibi sancılı ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

zor bir konuyu toplumcu-gerçekçi bir üslupla işleyen Oruçoğlu, aşk ve cinsellik yüklü bir hikâyeyi de bu atmosfere eklemeyerek bir denge kurmak ister. Tarihi kişileri, kişiler arasındaki diyalogları, olayları romana aktarmakta başarılı olan Oruçoğlu, kurmaca kişileri ve olayları kurgularken bir takım sıkıntılar yaşar. (Oruçoğlu 1997, 274) Dersim trajedisine değinen toplumcu-gerçekçi romanlardan bir diğeri Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* adlı romanıdır. Hem 1967 TDK Roman Ödülü'nü kazanması hem de sinemaya uyarlanması sebebiyle edebiyat ve sanat çevrelerinde yoğun bir ilgiyle karşılanan *Cemo*'da, gerek Şeyh Sait olayına gerekse Dersim trajedisine toplumcu-gerçekçi bir noktadan bakmaya çalışan Bilbaşar, resmi ideolojinin etkisinden kurtulamaz ve bu konudaki egemen toplumsal belleğin inşasına bilinçli bir biçimde katkı yapar. Nitekim Bilbaşar, Şeyh Sait isyanını "gerici bir ağa-şeyh ittifakı" biçiminde değerlendirdiği için, onun karşısına ilerici ve yoksullardan yana olduğuna inandığı resmi ideolojiyi yani Kemalizm'i koymaktan çekinmez. Dersim'de yaşananlar konusunda ise böyle bir karşıtlığı Dersim'in Alevi-Kızılbaş kimliğinden dolayı kuramayacağını düşündüğünden anakronizme başvurur ve Dersim trajedisini Osmanlı döneminde cereyan etmiş gibi gösterir. (Bilbaşar 1982, 181)

Dersim trajedisini konu edinen romanların ikinci grubu, avangart örneklerini yeni yeni vermeye başlayan modern romanlardan oluşur. Bilinç akışı, iç monolog, iç çözümleme, büyümlü gerçekçilik vb. modern anlatı tekniklerinden haberdar yazarlar tarafından kaleme alınan bu romanlarda belirgin bir politik mesaj kaygısı ya da toplumcu bir perspektife sıkı sıkıya bağlılık söz konusu değildir. Modern hatta postmodern anlatı tekniklerini kullanmaktan çekinmeyen bu yazarlar, romanlarında Dersim 1938 sürecini trajik insanlık durumları bağlamında ele alır. Bu anlatıların en önemlilerinden biri Haydar Karataş'ın *Gece Kelebeği (Perperik-a Söe)* adlı romanıdır. Dersim'in coğrafyasını, tarihini, kültürünü, sosyolojik yapısını iyi bilen Karataş, Dersim trajedisini; bilinç akışı, iç monolog gibi tekniklerle düş, masal, oyunsu bir atmosferle harmanlayarak modern bir eser üretir. (Karataş 2011, 254) Böylece politik romanın ajitasyona dayanan üslubunu, dil ve anlatım konusundaki acemiliğini aşar. Dersim trajedisine dair modern romanlar arasında kabul edilebilecek bir diğeri ise Oya Baydar'ın *O Muhteşem Hayatınız* adlı anlatısıdır. Oya Baydar, romanında Dersim trajedisine insani bir duyarlılıkla yaklaştığı, herhangi bir ideolojik söyleme çok fazla angaje olmadığı için dönemin gerçekliğini daha bireysel ve özgür bir noktadan kavrar ve dolayısıyla edebi anlamda bir düzey tutturur. Baydar, Dersim trajedisinin yarattığı siyasi, kültürel, tarihi ve psikolojik komplikasyonlara değinir ve böylece Dersim 1937-38 sürecine dair resmi bakış açısının, egemen belleğin sorunsallaşmasını sağlar. (Baydar 2012, 277) Öte taraftan kimi kurgusal hatalar taşımaya, yer yer yazarın gazeteci kimliğinin etkisiyle güncel politik konjonktüre denk düşmesine rağmen; aşk, yabancılaşma, tutku, sorunlu aile ilişkileri, kimlik ve kişilik bunalımları vb. izleklerle desteklenen *O Muhteşem Hayatınız*, edebi açıdan da belirli bir düzeyi tutturarak başarılı bir roman olarak değerlendirilebilir. Dersim trajedisine odaklanan modern romanlardan biri de Sema Kaygusuz'un *Yüzünde Bir Yer* adlı eseridir. Kaygusuz, otobiyografisine göndermeler içeren anlatısında Dersim sürgünü bir babaanneden torununa miras kalan acıların, sürgünlerin ve trajedilerin yanı sıra halk efsanelerinin, mitolojik unsurların, masalların izlerini harmanlar ve ortaya renkli, eklektik, çoğul, parçalı bir roman çıkar. (Kaygusuz 2009, 65) Kaygusuz, herhangi bir politik söyleme angaje olmadan sadece kıyımın, ölümün ve sürgünün bireyin iç dünyasında yarattığı travmaya; tarihi, dini, kültürel ve folklorik arka planıyla bakmaya çalışır ve Dersim trajedisine dair hâlihazırda varlığını sürdüren egemen belleğin sorunsallaşmasına katkı yapar.

Dersim trajedisini bir biçimiyle aktarmaya çalışan anlatıların üçüncüsü ise çalışmamızın esasını oluşturan politik güdümlü romanlardır. Genel anlamda tek doğruyu ve tek gerçeği yansıtmayı hedefleyen ve bir alt tür olarak ortaya çıkan politik güdümlü roman (Eyigün 2007, 261), özellikle katı ideolojik söylemlerin egemen olduğu dönemlerde, toplumu belirli bir doğrultuda yaşamaya, düşünmeye ve eylemde bulunmaya sevk eden bir bildiri havası taşır. Politik güdümlü

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

roman, bu özelliğiyle Dersim olaylarının henüz egemen toplumsal belleğin kalıpları içerisinde düşünüldüğü, konuya ilişkin tek gerçeğin –gerek resmi devlet tezini savunsun, gerek olaylara mağdurların penceresinden baksın- topluma enjekte edilmeye çalıştığı dönemlerin ruhuna uygundur. Nitekim ister resmi devlet tezini desteklesin, isterse Dersim’de yaşanan acıları ajitatif bir üslupla duyurmaya çalışsın; politik güdümlü romanların ortak özelliği, bu eserlerde, roman sanatının temel öğelerinden kurgu, anlatıcı, mekân, zaman, dil-anlatım gibi unsurlara pek dikkat edilmemiş olmasıdır. Tıpkı Tanzimat’ın ilk dönemindeki romanlarda olduğu gibi anlatım kesilerek okura doğrudan seslenilir. Daha çok yaşanan trajediye ilişkin yazarın politik fikirlerinin anlatılmasına dayanan bu metinler, edebi açıdan pek bir değer taşımaz.

Dersim 1938 olaylarına dair yazılan politik güdümlü romanlar, içerik bakımından ise iki grupta değerlendirilebilir. İlk grupta 1938 sürecinde yaşananları dönemin egemen ideolojisi Kemalizm bağlamında değerlendiren eserler yer alır. Dersim trajedisini işleyen diğer politik güdümlü romanlar ise resmi ideolojiyi destekleyenlerin aksine; tüm yaşananları devletin bir zulmü ve katliamı gibi yansıtan, daha çok Dersim trajedisi döneminde doğmuş Dersimli yazarlar tarafından kaleme alınan romanlardır. Genellikle ailelerinden ve çevrelerinden döneme ilişkin dinlediklerini romana dönüştürmeye çalışan bu yazarlar da tıpkı resmi devlet tezini savunan romancılar gibi roman sanatının temel unsurlarını pek fazla dikkate almaz; sadece Dersim’de yaşanan trajedinin duyurulmasını amaçlar.

Bu bağlamda ideolojik olarak karşıt tezleri savunmalarına rağmen, roman sanatı açısından benzer özellikler gösteren Dersim trajedisi konulu politik güdümlü romanları; Barbaros Baykara’nın *Dersim 1937* ile Haydar Işık’ın *Dersimli Memik Ağa* romanları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye çalışacağız. Skalanın bir tarafında; Dersim trajedisini bir katliam olarak niteleyen ve devletle işbirliği yaparak halkına ihanet eden bir kişinin hikâyesi bağlamında ölümleri, sürgünleri, acıları ve kültürel asimilasyonu anlatmaya çalışan Haydar Işık’ın *Dersimli Memik Ağa*’sı vardır. Öte tarafta ise Dersim’de yaşananları Türkiye’yi Hatay konusunda zayıf düşürmek isteyen emperyalist dış güçlerin oyunu olarak değerlendiren Barbaros Baykara’nın *Dersim 1937* adlı romanı bulunur.

2.1.1. Dersimli Memik Ağa

*Dersimli Memik Ağa**, her şeyden önce Haydar Işık’ın Dersim trajedisine ilişkin fikirlerini okura duyurmak amacıyla sanatsal kaygılar güdülmeyen kaleme alınmış bir metindir. Işık’ın kendi hayatından önemli izler taşıyan anlatı, çoğu otobiyografik romanda olduğu gibi yazarın yaşadıklarını önemli ve anlatılmaya değer bulması nedeniyle başından geçenleri gizlemeye gerek görmeden tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermeye çalışmasının bir ürünüdür. (Narlı 2009, 903) Bu nedenle yazarın Dersim 1938’e dair duyduklarını, düşüncelerini ve anılarını rastgele sıralaması biçiminde kotarılan romanda; kurgudan kişilere, zamandan mekâna, dilden üsluba kadar tüm roman unsurları dağınık, kopuk ve tutarsız bir biçimde işlenir. Romanın ana fikrini ise çok net bir biçimde düzenlenmese de Memik Ağa adlı kişinin Dersim trajedisinin müsebbibi olan askerlerle, bürokratlarla ve yöneticilerle işbirliği yapmasına, etnik ve mezhepsel kimliğini reddetmesine, birçok yöneticiye rüşvet vermesine rağmen öldürülmekten kurtulamaması düşüncesi oluşturur.

Roman, başlangıçta bir aşk hikâyesinin Dersim trajedisiyle ilişkilendirildiği bir anlatı havası taşır. Köy gerçekçi romanlarında sıkça rastlanan ağa tipinde olduğu gibi tüm kötü özelliklerin somutlandığı bir figür olan Memik Ağa Arean aşiretinin ileri gelenlerindedir. (s.7) Memik Ağa, zorla evlendirdiği kızı Fatê’nin İbrahim adında bir gence sevdalanmasını bir namus meselesi olarak algılar ve oğullarından Mursa’yı İbrahim’i öldürmekle görevlendirir. (s.12) Mursa da adamlarıyla İbrahim’e pusu kurar ve onu öldürür. (s.19) Aslında işlenebilse edebi bir romana

* (1990). İstanbul: Belge Yayınları. (Makalemizde verilen sayfa numaraları eserin bu baskısındanadır.)

dönüşebilecek izlenimi verecek bu epizodu burada sonlandıran yazar bir daha bu konuya hemen hiç dönmez.

Kurgusal anlamda roman olma özelliğini henüz yirminci sayfada yitiren bu metin, yazarın Dersim trajedisine ilişkin siyasi, soysal, kültürel ve tarihi fikirlerini aklına geldiği gibi, telaşla ifade ettiği bir platforma dönüşür. Haydar Işık, sık sık tekrara düştüğü bu bölümlerde, devletle işbirliği yapan aşiretlerden (s.23), Dersim’de uygulanan asimilasyon politikalarından (s.24), devletin Dersim’de bir tedip ve tenkil hareketi düzenlendiğinden (s.25), aşiretler arasındaki itilaflardan (s.33) bahseder. Yine Kürt uluslaşma sürecinin mezhepsel farklılıkların öne çıkarılması sebebiyle oluşmamasından (s.34), ağaların köylü üzerinde kurduğu baskıdan, katliamlardan (s.63), Dersim’de yaşananların tarihsel arka planından bahseden (s.76) yazar, devleti yöneten kişilerin ve kurumların da Dersim konusunda işbirliği içinde olduğunu söyler. (s.99)

Romanın son bölümünde ise yazarın kurgu konusundaki acemiliğine bir de özensizlik eklenir. Dersim trajedisine dair hiçbir başlığı kaçırılmama telaşına kapılan Haydar Işık, önce sürgünlere ve sürgün edilen ailelerin gittikleri yerlerde yaşadıklarına yüzeysel bir biçimde değinir. (s.114) Romanın bittiği hissi uyandıran bu bölümden sonra, Dersim sürgünlerinin durumunu yeterince anlatmadığı hissine kapılan yazar, bilinç akışı, içmonolog, anı, rüya, mektup vb. bir dizi edebi tekniği kullanma gereği duymadan geriye döner ve özetini verdiği sürgün ailesinin dramını açıklamaya girişir. Bir ailenin sürgünde yaşadığı kültürel, mezhepsel, etnik ve ekonomik baskıyı anlatan Haydar Işık, Dersim trajedisinin önemli bir boyutunu oluşturan kız çocuklarının evlatlık olarak asker ve bürokrat ailelerine verilmeleri meselesine değinmeyi de ihmal etmez. (s.121) Böylece Dersim trajedisinin siyasi, sosyal, tarihi ve ekonomik boyutlarına değindiğini düşünen Haydar Işık, anlatıyı sonlandırır. Öte taraftan yazar, roman boyunca anlatının akışını keserek Dersim’de yaşananlara dair çözüm önerilerini de sıralar, topluma öğütler verir, yol göstermeye çalışır. Romanın edebi değerini ortadan kaldıran bu bölümlerde Işık, adeta bir bildiri okur. Nitekim “Okullarımızda dilimizce öğrenim yapılısın. Kültürümüze, tarihimize yasak konmasın.” (s.69) gibi ifadeler bir romandan çok politik bir metinden alınmış gibidir.

Dersimli Memik Ağa romanında kişiler de oldukça yüzeysel ve tek boyutludur. Romana adını veren Memik Ağa yüzeysel işlenmiş bir tiptir. Tüm yönleriyle kötü olan, psikolojik derinliğine dair hemen hiç bir şey anlatılmayan Memik Ağa, “Kerbela’da Hüseyin’e su vermeyen Yezit’e” (s.47) benzetilir. Ağa’nın dışındaki tipler de çok yüzeyseldir. Yazarın kendi fikirlerini ifade etmek için kurguladığı figüranların ötesine geçmeyen bu kişiler, kendilerinden beklenmeyecek siyasi tahliller ve değerlendirmeler yaparlar. Örneğin köyün çobanı Smayıl, Memik Ağa’nın İbrahim’i öldürtmeye çalışması üzerine “(z)aten halkımızın arasında birlik yok. Bu tür olaylarla ayrılığımızı daha da derinleştirecekler.” (s.11) belirlemesini yapar. Yine Dersim’de yaşanan trajediyi duyurmak için köy köy dolaşan Demananlı İhtiyar’ın “(b)u kutsal evliyelerimizin düşmanın çizmesi altında kalmasına razı olur mu insan hiç? Ne derler gelecek kuşaklar bize?” (s.33) demesi de daha çok 1970’li yıllardaki solcu bir gencin konuşmasından alınmış gibidir.

Dersimli Memik Ağa’da zaman ve mekân açısından da büyük kopukluklar vardır. “Bir ilkbahar günüydü” (s.7), “(a)radan günler haftalar aylar geçti” (s.29), “Xıdan’da kış kapıya dayanmıştı” (s.67) vb. ifadelerle hatırlatılan zaman, birbirinden kopuk enstantaneler halindedir. Nitekim Dersim trajedisi konusundaki fikirlerini sıralamaya girişen Haydar Işık’ın anlık hatırlamaları, diğer roman unsurlarını olduğu gibi zamanı da kimi yerlerde tutarsızlaştırır. Mevsimler, yalar, haftalar, günler aralarında herhangi bir kronolojik bağ kurulmadan art arda sıralanır. Romanda mekânların anlatımı ve tasviri de çok zayıftır. Daha ziyade yazarın politik fikirlerini dile getirmesini sağlayan pastoral betimlemelerle sınırlı olan bu anlatımlarda, benzer kalıplar sürekli tekrarlanır. Nitekim yörenin kutsal ziyaretgâhlarından Düzgün Baba Dağı’nın betimlenmesinde bu aksaklıklar çok net bir biçimde görülebilir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

“ Bu sarı kırmızı dazlak tepelerin arkasında koyu kurşuni renkte bir dağ yükselir. Heybetli, vakur bir duruşu vardır bu dağın. Meydan okur gibi, gök kubbeye doğru uzanmış. Dağlar dağı, ziyaretler ziyareti Duzgün'dır bu dağ. (Düzgün Dağı) Taşları her evin en temiz köşesinde saklanır. Teberiktir bunlar. Eve iyilik, güzellik, sağlık, mutluluk getirmek içindir. Sol taraftaki tepesi yuvarlak ve yüksektir. Bu tepenin altında ulu bir ceviz ağacı vardır. Ağacın altında ise kutsal bir çeşme. Suyu soğuk mu soğuk.” (s.9)

Dersimli Memik Ağa romanı, dil ve anlatım konusunda da önemli sıkıntılar taşır. Aynı paragraf içerisinde farklı zaman kiplerinden cümleler kuran Haydar Işık, dile de pek hâkim değildir. Yine bir taraftan kişileri standart bir dille konuşturmaya çalışırken öte taraftan günlük konuşma dilinin ötesine geçemez. Haydar Işık, roman sanatının temel anlatım tekniklerini de hemen hiç kullanmaz. Bir nevi irticalen söylediği şeyleri yazıya geçiren Haydar Işık, kimi zaman yöresel bir ot olan Herige'den ve bunun nasıl pişirildiğinden bahseder (s.68) kimi zaman da Dersim trajedisi üzerine yakılan Zazaca ağıtları anlatıya serpiştirir. (s.54, s.55, s.78, s.108) Haydar Işık'ın Zazaca ağıtların altına Türkçe çevirilerini vermesi ise bu anlatıyı bir romandan çok bir araştırma, anı, derleme kitabı olarak tasarladığını gösterir.

Toparlayacak olursak *Dersimli Memik Ağa*'nın roman özelliği çok fazla taşımayan bir metin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dersim trajedisine ilişkin fikirlerini siyasi-ajitatif bir üslupla ifade etme telaşına kapılan Haydar Işık, hemen hiçbir roman unsurunu dikkate almaz. Nitekim kurgudan kişilere, zamandan mekâna, dilden anlatıma kadar tüm roman unsurlarının gelişigüzel işlendiği bu anlatıyı, bir sanat eseri olarak değerlendirmek zordur. Haydar Işık'ın yaptığı tek olumlu şey; konuşulması, tartışılması çok zor ve tehlikeli bir konuyu, katliamlarıyla, acılarıyla, sürgünleriyle anlatma cesaretini göstermiş olmasıdır ki bu aydın sorumluluğu ve cesareti *Dersimli Memik Ağa*'yı bir romana dönüştürmeye yetmez.

2.1.2. Dersim 1937

*Dersim 1937**, Dersim trajedisinin, daha çok Türkiye Cumhuriyetine karşı kurulmak istenen iç ve dış tuzakların bir sonucu olarak anlatıldığı bir romandır. Yayımcısı tarafından “Belgesel Roman” olarak nitelenen *Dersim 1937*'nin politik-angaje bir metin olduğu daha baştan, kitabın önsözünde, açıkça belirtilir. Sadece Dersim olaylarını değil, yakın tarihin önemli toplumsal olaylarını Türkiye Cumhuriyetine karşı yapılan iç ve dış müdahalelere indirgeyen Baykara, başta Kemalizm'i ve ulus devleti savunmak için eserler kaleme alır. Nitekim *Grev Kazanı*, *Kanayan Toprak*, *Nefret Köprüsü (Şirzi)*, *Son Oyun* gibi eserlerinde kurumsallaşmaya çalışan Türkiye Cumhuriyetini zayıflatmayı amaçlayan emperyalist güçlerin ülke içindeki bir takım gurupları kullanarak ulusal bütünlüğü ve Kemalist ideolojiyi hedef aldıklarını iddia eder. Barbaros Baykara; kimi zaman Kürtleri, kimi zaman dindarları, kimi zaman azınlıkları, kimi zaman Alevileri, kimi zaman da sosyalistleri kullanarak Türkiye'yi zayıflatmak isteyen dış güçlere karşı dikkatli olmayı, ulusal bütünlüğe ve Kemalist değerlere sarılmayı, bir ana izlek olarak tüm anlatılarında açıkça ifade eder.

Barbaros Baykara, *Dersim 1937* romanında da 1938 sürecinde yaşanan acıları, sürgünleri, ölümleri, toplumsal ve bireysel travmaları politik-angaje bir bakış açısıyla anlatır. Nitekim romanın önsözünde Baykara'nın Dersim olaylarının iç ve dış nedenleri üzerinde durduğundan ve böylece genç Türkiye Cumhuriyetine kurulan tuzakları deşifre ettiğinden bahsedilir. (s. 5) Yine Dersim 1938 sürecinde yaşananlar, bir isyan olarak değerlendirilir ve isyanın iki temel sebebi olduğu savunulur. Bunlardan ilki başta Fransa olmak üzere Türkiye'yi Hatay meselesinde zorda bırakmak isteyen dış güçlerin teşviki, diğeri ise Dersim'deki halkı sömüren ağaların ve şeyhlerin kanunsuz davranışlarıdır. (s. 6) Romanın önsözünde dikkat çeken bir başka nokta da Baykara'nın *Dersim*

* (1975). İstanbul: Akyar Yayınları. (Makalemizde verilen sayfa numaraları eserin bu baskısındanadır.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

1937 romanını yazarken esinlediği Dersim olaylarının merkezinde yer alan Seyit Rıza'nın eşi Besi hakkındaki ön değerlendirmeleridir. Baykara, Cumhuriyet gazetesinde okuduğu bir habere dayandırarak Besi'yi (aslında Besê) çok güzel, çekici, iyi silah kullanan “kan içici bir dişi” olduğu kadar bağımsız Kürt devleti kurulması yolundaki fikirlerini eylemle besleyen fanatik bir Alevi (s. 5) olarak niteler. Böylece romanın hangi bakış açısıyla kaleme alınacağı, politik kaygıların edebi ve estetik ilkelerin önüne konacağı, tıpkı Dersim trajedisini karşıt bir perspektiften anlatan politik romanlar gibi bir yaklaşımın sergileneceği baştan belirtilmiş olur.

Dersim 1937 romanı, her şeyden önce Barbaros Baykara'nın Dersim trajedisine ilişkin fikirlerini kamuoyuyla paylaşmak amacıyla, sanatsal kaygılar güdülmekten kaleme aldığı, çoğu zaman döneme ilişkin belgelerin anlatıya serpiştirildiği bir metindir. Bu nedenle kurgudan kişilere, zamandan mekâna, dilden üsluba kadar tüm roman unsurları dağınık, kopuk ve tutarsız bir biçimde işlenmiştir. Nitekim Dersimli isyancıları temsil eden başta Besi olmak üzere Seyit Rıza, Alişer, Cebail, Kamber Ağa gibi kişilerle; devleti temsil eden Binbaşı Kemal önderliğindeki askeri birliklerin çatışmasına indirgenen kurguda, olayların arka planına, bireysel, kültürel, ekonomik, sosyal ve tarihi boyutlarına pek değinilmez. Bir tarafta; halka zulmeden, nefret duygusuyla dolu, tüm olumsuz özellikleri kendinde barındıran Besi ve diğer Dersim eşrafı vardır, öte tarafta ise halkı cehaletten, ağaların zulmünden kurtarmaktan başka amacı olmayan idealist Cumhuriyet subayı Kemal ve arkadaşları bulunur. Romanın birbirinden kopuk ve bağımsız olay halkalarına dayanan gevşek kurgusal düzeni esas olarak bu çatışma bağlamında ilerler. Yine Baykara'nın Dersim 1938 olayları konusunda resmi devlet tezini savunmak için kurguya eklediği kimi kanunlara, antlaşmalara, yasalara ilişkin bölümler olay örgüsünü iyice zayıflatır.

Romanda esas olarak Dersim 1938 sürecinde dış güçlerin tezgâhladığı ve yerli işbirlikçileri tarafından sahnelenmeye çalışılan bir isyanın varlığı ispatlanmaya çalışılır. Daha çok resmi devlet tezini destekleyen gazete haberleri, arşiv belgeleri, yazışmalar gibi dokümanların etrafında oluşturulan kurguya, bu belgesel atmosferini bir parça dağıtabilmek için Besi'nin hikâyesi başta olmak üzere yan hikâyeler ulanır. Besi, Seyit Rıza ve Alişer'in öncülük ettiği bir gurup, diğer ağaları ve şeyhleri de yanlarına alarak bir isyan çıkarmaya çalışırlar. Dersimli masum insanları zorbalıkla sindirirler ve devlete karşı ayaklandırırlar. Bu arada İzzettin adlı bir ajan da Irak'taki Kürt asıllı Bekir Sıtkı Paşa ile Seyit Rıza arasındaki ilişkileri yürütmekte, isyan için gerekli silahların, lojistiğin teminini sağlamaktadır. (s.126) Böylece hem maddi hem de ideolojik altyapısı oluşturulmaya çalışılan emperyalist destekli isyan olgusu ispatlanmaya çalışılır. Yine Alişer'in Fransa ve İngiltere başta olmak üzere Batılı emperyalist güçlerin desteğini sağlama girişimleri iddiası da bu durumu perçinler. Barbaros Baykara, bu ideolojik tutumunu 1938 sürecinde yaşanan olaylarla ilintilendirerek kurgusal bir düzlem oluşturmaya çalışır. Örneğin Dersim'in ileri gelenleri Munzur kıyısında yaptıkları gizli toplantılarda, emperyalist güçlerin yardımıyla bağımsız bir Kürt devleti kuracaklarından bahsederler. (s.170) Yine Seyit Rıza'nın ve diğer Dersimlilerin yargılanması esnasında da dış destekli bir isyanın kanıtları aranır. (s.275)

Romanın bilgiye ve belgeye dayandırılmaya çalışılan kurgusal atmosferinin merkezinde ise Binbaşı Kemal ile Besi arasındaki mücadele vardır. Kan içici bir dişi, bağımsız Kürt devleti kurma fikrini eylemlerle besleyen fanatik bir Alevi olarak betimlenen Besi, mücadelecisi, korkusuz, kindar ve eylemci kişiliğinin yanı sıra cinsel anlamda da çekici bir kadın olarak nitelenir. Besi acımasız, öfkeli ve sadece devlete karşı değil, inandığı değerleri dile getirmeyen herkese karşı tepkili bir tiptir. Yazarın bir derinlik kazandırmadığı Besi, tek yönlü, statik, kalıp bir bireydir. Baykara'nın Dersim 1938 sürecinde yaşananları bir isyan olarak değerlendirmesinin ve bu isyanı çıkaranların haksızlığının bir nevi teşhir edilmesini sağlamak için kotarılan Besi, çevresindeki insanlara baskı yapar. Örneğin Dersimlilerin “Hazar Türklerinin bir kolundan geldiklerini iddia eden Cafer Dede'yi gözünü kırpmadan öldürür. (s.42) Yine aşiret reislerinin Munzur kıyısında buluştukları toplantıda, devlete işbirliğini önerenlere ya da mücadele konusunda daha pasif duranlara tepkisel

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

davranır. Devlete karşı tüm Dersim aşiretlerinin birlik kurup isyan etmelerini savunur. (s.67) Bir bakıma Dersim 1938 sürecindeki eylemci-isyancı çizgiyi temsil eden Besi, aynı zamanda çok iyi bir silahşor, cinsel anlamda çekici bir kadındır. Baykara'nın biraz da oryantalist bir bakış açısıyla işlediği ve Western filmlerindeki kadın kahramanları çağrıştıran Besi'ye, başta Kamber Ağa olmak üzere çevresindeki erkekler gizli bir hayranlık duymaktadır. Öyle ki Besi, "yüzünün bütün hatları, kulakları, burnu, ağzı ve çehresi ile bir tabiat harikası" biçiminde betimlenir. (s.236) Besi'ye duyulan hayranlık isyan sırasındaki direnişçi tavrı ve ajitatif söylemleriyle doruğa çıkar. (s.223) Nitekim anlatının sonunda devletin eline geçmemek için kendini kayalıklardan atması, tek amacı onu yakalamak olan Binbaşı Kemal'i de derinden etkiler. (s.237) Binbaşı Kemal, Besi'nin bir halk kahramanına dönüşmemesi için bu olayı herkesten gizler ve ancak Dersim'de yapılacak köklü eğitim, sağlık, bayındırlık, ekonomik yatırımları sayesinde Besi gibi kişilerin halk üzerindeki etkisinin azaltılacağı söyler.

Baykara'nın Besi'nin karşısına koyduğu kişi ise idealist Cumhuriyet subayı Binbaşı Kemal'dir. Tüm anlatıyı onun bakış açısından yansıtan Baykara, tıpkı Besi de olduğu gibi yine derin bir karakter çizmek yerine kendi politik fikirlerini ajitatif bir tonda ifade edebilmek için yüzeysel, tek yönlü, idealize bir tipe yer verir. Kemal, ailesini, özlemlerini ve bireysel geleceğini, Cumhuriyet'in kurumsallaşması, korunması ve gelişmesi için veda etmiş, fedakâr, onurlu ve görevine sıkı sıkıya bağlı bir subaydır. Dersim 1938 olaylarındaki resmi bakış açısını temsil eden Kemal, "genç cumhuriyetin devrimci kafalarından biri" olarak "Kurtuluş Savaşının bütün safhalarına katılmış, vatan ve millet sevgisinin doruğuna varmış" ve bu sevgisini "devrimci fikirlerle süslemeyi başarmıştır." (s.36) Nitekim bu nedenle kendisinden önceki görevlilerin basiretsizliğinden sorunların gitgide büyüdüğü Dersim'de görevlendirilir.

"Genç cumhuriyetin gözü, kulağı, dili ve eylemi" (s.36) misyonunu üstlenen Kemal'in Dersim'deki edimleri ve olaylara bakışı da devletin Dersim 1938 sürecine yaklaşımını gözler önüne serer. Nitekim Kemal'e göre "Cumhuriyet ön üç yaşına girmesine rağmen, Dersim'de onun en ufak bir parçasından eser yoktur." (s.9) Yine Dersim'deki aşiretler civar illerde çapulculuk yapmakta, insanların canına, malına, ırzına zarar vermektedir. Dersimli sıradan insanlar üzerinde de feodal bir baskı kuran ağaların ve şeyhlerin bertaraf edilmesi, Cumhuriyet otoritesinin tesis edilmesi için bir takım tedbirlerin uygulanması gerekir. Dersim'de dış destekli bir isyan girişiminin belirmesi ise Dersim'de uygulanması gereken tedbirleri hem sertleştirir, hem de uygulanma sürecini hızlandırır. Dersim'deki kültürel, sosyal, tarihi, inanşsal arka planı anlayamayan, Dersim 1938 olaylarını sadece feodalizmin tasfiyesine indirgemeye çalışan resmi bakış açısının romandaki sözcüsü Yarbay Kemal, duygularını bir yana bırakarak akılla hareket etmenin gerekliliğine işaret eder. (s.270) Nitekim Dersimli halkla, ağaları ve şeyhleri ayrı tutmasına, halka kötü davranan askerleri cezalandırmasına, halkla samimi ilişkiler geliştirmesine, hatta halktan biriyle evlenmesine rağmen; büyük trajedilere yol açan askeri planları kararlı bir biçimde uygulamaktan da çekinmez. Dersim'de eğitim, kalkınma ve cezalandırma hareketlerinin genel adı olan "sel hareketlerini" (s.177) yürüten Kemal, tüm bunlardan etkilenen binlerce insanın dramını ya görmez ya da militarist bir bakışla askeri bir eylemin normal sonuçları biçiminde değerlendirir. Hatta Dersim'de uygulanan devlet politikaları için kimi zaman "koyunlara musallat olan keneleri yok etmek isterken, kullandığı ilacın dozunu kaçırmış ve tüm hayvanların ölümüne sebep olmuştu" (s.178) gibi benzetmelerle nitelemesi, Kemal'in Dersim olaylarına kimi zaman ırkçı bir bakış açısıyla yaklaştığını da gösterir.

Dersim 1937 romanında zaman ve mekân anlamında da kopukluklar vardır. Dersim 1938 sürecinde yaşananları resmi belgelerden ve günlük gazete haberlerinden yola çıkarak romanlaştırmaya çalışan Baykara, döneme ilişkin olayları enstantaneler halinde aktarır. Böylece zamansal ve mekânsal anlamda birbirinden kopuk bağımsız sahneler ortaya çıkar. Resmi belgelerden ve gazetelerden yararlanmanın bir diğer neticesi de hemen her bölümün başında

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

tekrarlanan tarih ve yer bildiren ifadelerdir. Örneğin “20 Haziran 1937 tarihinde Kutu Deresinin en sarp köşelerinden biri olan ‘Keçi Sekmez’ kayalarında müsademe altı saattir devam ediyordu.” (s.187) gibi ifadeler anlatıyı bir romandan çok, belgesel bir metine hatta yer yer bir tutanağa dönüştürür. Böylece Dersim trajedisinin her aşamasını birbiriyle çok fazla ilişkilendirmeden aktaran Baykara, isyanları, çatışmaları, Seyit Rıza ve arkadaşlarının idamını, Dersim halkının arada kalmışlığını, çaresizliğini epizotlar halinde sunar.

Roman dil ve anlatım açısından da edebi bir metinden çok, resmi bir belgeye, bir bildiriye ya da tutanağa benzer. Dersim 1938 sürecinde yaşananları, nedenlerini, aşamalarını belgelerle açıklayan yazar, resmi devlet tezini savunabilmek için kimi zaman çeşitli bildiri, evrakları, yazışmaları olduğu gibi anlatıya yerleştirir. Kimi zaman da bu belgeleri Yarbay Kemal’in ağzından doğrudan ifşa eder. Nitekim Dersim’e gelen bir grup gazeteciye ayrıntılı bir biçimde olanları anlatan Kemal’in kullandığı dil, edebi bir üsluptan oldukça uzaktır. Örneğin “Erlerden 28 şehit, 46 yaralımız vardır. İsyana katılan Dersimlilerden 265 kişi ölmüştür. Yirmi yaralıları vardır. Ayrıca 27 kişi yakalanmış, 849 kişi teslim olmuştur.” (s.246) gibi tümceler, dil ve anlatım konusunda da Baykara’nın titiz ve özenli davranmadığını gösterir. Yine başta Yarbay Kemal ile Besi arasındaki olmak üzere kurulan diyalogların tekdüzeliği, kişilerin yüzeysel ve tip olmasından kaynaklanan basit ve sıradan konuşmaları, romanı dil ve anlatım açısından daha da sıkıntılı hale getirir. Tıpkı Dersim 1938 sürecini karşıt bir noktadan aktarmaya çalışan anlatılar gibi politik fikirlerini aktarmayı, edebi bir ürün oluşturmaya önceleyen Baykara, anlatım teknikleri bakımından da çok fazla yaratıcılık çabası içerisinde olmaz.

Nihayetinde *Dersim 1937*’nin roman özelliğini çok fazla taşımayan bir metin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dersim trajedisine ilişkin fikirlerini siyasi-ajitatif bir üslupla ifade etme telaşına kapılan Barbaros Baykara, hemen hiçbir roman unsurunu dikkate almaz. Nitekim kurgudan kişilere, zamandan mekâna, dilden anlatıma kadar tüm roman unsurlarının gelişigüzel işlendiği bu anlatıyı, edebi bir metin olmak bir yana, bir roman olarak değerlendirmek bile zordur. Nihayetinde Barbaros Baykara’nın yapmaya çalıştığı, dönemin resmi devlet tezinin yani Kemalizm’in, Dersim 1938 süreci başta olmak üzere Türkiye’nin siyasi, sosyal, kültürel ve etnik meselelerine hangi noktadan baktığını, bu sorunlarını nasıl kavradığını ve hangi çözüm önerilerini geliştirdiğini dile getirmek ve savunmaktır.

Sonuç

Edebiyat ve özellikle de roman için hem bir sorumluluk hem de eşsiz bir kaynak olan, savaş, göç, isyan, katliam, sürgün vb. olayların sanatsal bir forma dökülmesi, özellikle toplumsal belleğin egemen söylem tarafından belirlendiği süreçlerde oldukça sıkıntılıdır. Çünkü resmi bir söylemin topluma dayatılması, toplumsal bellekte bir yarılma, bölünme yarattığı gibi birbirine karşıt görünmekle birlikte aralarında büyük simetrik taşıyan iki bakış açısının oluşumuna zemin hazırlar. Öte taraftan toplumsal bellekteki bu yarılmanın sert, kaba, tarafgir bir politik bakış açısıyla anlatılması ise kolektif bilinçaltındaki komplikasyonları sağıltmak yerine daha büyük tahribatlara yol açar. Bu durum, Dersim 1938 sürecinde yaşanan trajedinin romana yansımaları bağlamında da çok net bir biçimde görülebilir. Bireyi odağa alan, trajediden genel insanlık durumlarına dair estetik bir ürün çıkarmaya çalışan modern anlatılar, belirli bir düzey tutturmayı başarsa da Dersim 1938 sürecini politik-angaje bir bakış açısıyla yansıtmaya çalışan anlatılar, bir dizi sıkıntı taşır. Nitekim Dersim trajedisini ister mağdurların penceresinden isterse resmi devlet tezinin penceresinden yansıtmaya çalışan romanlarda, politik mesaj kaygısı sanatsal yapıyı bastırır. Ortaya sanatsal anlamda kadük, yüzeysel ve ajitatif bir söyleme sahip bildiri metinler çıkar. Bu bildiri metinler, sanatsal anlamda belirli bir düzeyi tutturamadığı gibi hemen her enstantanesi sanatsal bir esere dönüşmeye müsait Dersim 1938 sürecindeki trajediyi de hakkıyla anlatmayı başaramaz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

KAYNAKÇA

- ASLAN, Şükrü (2010). Herkesin Bildiği Sır: Dersim, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAYDAR, Oya (2012). O Muhteşem Hayatınız, İstanbul: Can Yayınları.
- BAYKARA, Barbaros (1975). Dersim 1937, İstanbul: Akyar Yayınları.
- BİLBAŞAR, Kemal (1982). Cemo, İstanbul: Yazko Yayınları.
- DEMİR, Fethi (2012). “Dersim Trajedisinin Romana Yansımalarına Bir Bakış”, Evrensel Kültür Dergisi, S.252, s.51-58.
- DEMİR, Fethi (2013). “Dersim Trajedisine Dair Egemen Algıyı Sorunsallaştıran Bir Roman: O Muhteşem Hayatınız”, International Symposium on Language and Communication: Exploring Novelties, İzmir: s.583-592.
- DENİZ, Muzaffer (2013). “Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi Belgelerine Göre Dersim Ayaklanması/Dersim Uprising According To The German Foreign Ministry Archives”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 8/7, Summer 2013, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5472,p.817-825.
- EYİĞÜN, Sabri (2007). “Modern ve Geleneksel Romanın Temel Farkları ve Politik Gündümlü Romanın Modern Roman İçindeki Yeni Konumu”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.2/2007, s.261-268.
- FIRAT, Hatice (2009). “Cumhuriyet Sonrası (1960-1980) Türk Romanlarında Adnan Menderes ve Demokrat Parti/ Adnan Menderes And Democrat Party In Turkish Novels After Early-Republican Era(1960-1980)”, *Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları, TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN:1308-2140, Volume 4/1-2, Winter 2009, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.616, p.2351-2372.
- IŞIK, Haydar (1990). Dersimli Memik Ağa, İstanbul: Belge Yayınları.
- KARATAŞ, Haydar (2011). Gece Kelebeği Perperik-a Söe, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAYGUSUZ, Sema (2009). Yüzünde Bir Yer, İstanbul: Doğan Kitap.
- KISAKÜREK, N. Fazıl (2007). Son Devrin Din Mazlumları, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- MUNGAN, Murathan (2012). Bir Dersim Hikâyesi, İstanbul: Metis Yayınları.
- NARLI, Mehmet (2009). “Otobiyografi ve Roman/Otobiyografik Roman/Autobiography And Novel/Autobiographical Novel”, *Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları-I, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN:1308-2140, Volume 4/1-1, Winter 2009, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.568, p. 901-909.
- ORUÇOĞLU, Muzaffer (1997). Dersim, İstanbul: Babek Yayınları.
- SANLI TÜRKELİ, Yadigar (2011). “Edebiyat, Toplumsal Hafızanın, Geleneğin Kaybında, İnşasında Ne Kadar Etkilidir?”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.2/2, s.151-164